

KRŠĆANSKO NADAHNUĆE POLITIČKO-GOSPODARSKIH ODNOSA U SUVREMENOM DRUŠTVU

Stjepan BALOBAN, Zagreb

Sažetak

Autor polazi od teze da postoji mogućnost kršćanskog nadahnuća političko-gospodarskih odnosa u suvremenom svijetu. U odnosu na postavljenu tezu u prvoj točki se raspravlja o situaciji u svijetu. Naglašava se važnost "etičkog diskursa" na raznim područjima čovjekova javnog djelovanja. Druga točka govori o hrvatskoj specifičnosti, tj. o negativnim posljedicama života u bivšem komunističkom sustavu i o prevelikim očekivanjima od Crkve u posljednjih nekoliko godina.

Drugi dio članka pokazuje da socijalni nauk Crkve može biti adekvatni sugovornik za sve kompliciranije političko-gospodarske odnose kako u svijetu tako i u Hrvatskoj. Kršćansko nadahnuće političko-gospodarskih odnosa ostvaruje se u zauzimanju za dostojanstvo čovjeka na osobnoj, obiteljskoj i društvenoj razini. Uz vjernike laike posebnu ulogu imaju pastoralni djelatnici, koji, na osnovi društvenog nauka Crkve, trebaju ponuditi sadržaj, dati informaciju i trajno poticati na razmišljanje o socijalnoj dimenziji kršćana u društvu.

Ključne riječi: "etički diskurs" u gospodarstvu i politici, socijalni nauk Crkve, dostojanstvo čovjeka, kršćanski nadahnut političar.

Ima li kršćanstvo kakav utjecaj na politiku i gospodarstvo? Je li utopija tražiti kršćansko nadahnuće u suvremenim političko-gospodarskim odnosima? Ta i slična pitanja su aktualna za sve građane jednog društva, pa tako i za sve hrvatske građane, a posebno za teologe i pastoralne djelatnike koji su u trajnom kontaktu s ljudima.

U traženju odgovora na ta pitanja susrećemo se s krutom stvarnošću u kojoj živimo i koja nas upozorava na različite poteškoće s kojima se susreće kršćanin političar i kršćanin gospodarstvenik: kako biti human i etičan političar, kako kao političar težiti moći i tražiti uspjeh, a pritom ne izdati vlastitu savjest,

kako stati na kraj nemoralu, korupciji i kriminalu u gospodarstvu, kako kao kršćanin uskladiti moralno ponašanje u obitelji s moralnim ponašanjem u politici i gospodarstvu, gdje često vladaju "neki drugi oblici ponašanja"? Može li kršćanin kao utjecajni političar i gospodarstvenik mirne savjesti ići redovito u crkvu i biti aktivan u župi, a sudjelovati u različitim oblicima nemoralnog ponašanja u gospodarstvu i politici?

Ima li uopće smisla raspravljati o postavljenoj tezi u naslovu, tj. o kršćanskom nadahnuću političko-gospodarskih odnosa u suvremenom društvu? Polazimo od utemeljene pretpostavke da je ne samo smisleno nego i nužno potrebno raspravljati o postavljenoj tezi. U toj raspravi potrebno je razlikovati situaciju u zapadnom svijetu i situaciju i način pristupa toj tematici u Hrvatskoj. To su ujedno prve dvije točke ovog rada. Nakon toga slijedi treća točka koja raspravlja o načinu na koji kršćanstvo može nadahnjivati političko-gospodarske odnose. Posljednja, četvrta, točka glasi: *Kršćansko nadahnuće se ostvaruje u zauzimanju za dostojanstvo čovjeka.*

Znakovito zanimanje za etiku u političko-gospodarskim odnosima u svijetu

U posljednjih 25-30 godina dogodile su se u zapadnom svijetu značajne promjene u odnosu na ponašanje i djelovanje u politici i u gospodarstvu. Djeluje iznenađujuće da nakon 60-ih i 70-ih godina našega stoljeća, koje će ostati zabilježene u povijesti po pobunama protiv određenih etičkih okvira, iznova prisustvujemo velikom zanimanju za moralne prosudbe, otvara se "etički diskurs" koji se odnosi na različita područja čovjekova javnog djelovanja: gospodarstvo, politiku, medicinu i općenito znanost. Ne ulazeći u raspravu o razlozima zanimanja za etičko u različitim oblicima društvenog života i djelovanja¹ konstatirajmo činjenicu da se najprije u Sjedinjenim Američkim Državama (krajem 60-ih i početkom 70-ih godina našega stoljeća), a nakon toga i u Europi (80-ih godina našega stoljeća) piše i raspravlja o poslovnoj etici, gospodarskoj etici i poduzetničkoj etici.² Putem različitih seminara i škola te pokretanjem časopisa i otvara-

¹ Važno je posvijestiti činjenicu da suvremeni čovjek osjeća potrebu raspravljati o etici i moralnom ponašanju u javnom životu, ali to ne vrijedi za osobni i obiteljski život. Prema tome ne želi ili čak odbija etički diskurs u odnosu na bračni i obiteljski život, ali traži da se raspravlja i nešto poduzme u odnosu na zagađivanje čovjekova okoliša kao i u nemoralnom ponašanju u gospodarstvu ili politici.

² O tome svjedoči brojna literatura na stranim jezicima, koja se pojavljuje osobito 80-ih godina 20. stoljeća. Na Zapadu postaje u poslovnom svijetu moderno govoriti o gospodarskoj ili poduzetničkoj etici u poduzećima i među vodstvenim strukturama. Za širi uvid u tu tematiku kao i za uvid u literaturu usp. S. BALOBAN, *Etičnost i socijalnost na kušnji. Socijalna problematika u Hrvatskoj*, KS, Zagreb, 1997., str. 27-66.

njem katedri o gospodarskoj etici na nekim fakultetima u Europi, stvara se u društvu ozračje koje ide u prilog moralnog postupanja u poslovanju. O poslovnoj etici se raspravlja u poduzećima, među menadžerima, u poslovnim školama. Suvremenog potrošača sve više zanima porijeklo nekog proizvoda, način na koji se proizveo kao i način postupanja prema zaposlenicima. Znakovito je da su ekonomisti došli na loš glas "ne po svojim neuspjesima, nego upravo zbog svojih pridonosno neograničenih uspjeha."³ Bez obzira na to iz kojih razloga netko vodi brigu o etičkom ponašanju u poslovanju,⁴ je li moda, zahtjevi potrošača ili stvarno uvjerenje poduzetnika, u javnosti se postupno stvara mentalitet koji pogoduje etičkom poslovanju. U takvom ozračju stvaraju se kodeksi etičkog ponašanja različite vrste koji još više pridonose etičkom poslovanju. U SAD-u je poslovna etika na neki način institucionalizirana, jer se uvidjelo da je etičko ponašanje bitno za uspješnost u poslovanju pa se prema tome prilagođuje i zakonodavstvo.⁵

Teško je odgovoriti na pitanje koliko je tako naglom zanimanju za poslovnu etiku na Zapadu pridonijelo kršćanstvo. Odgovor je još kompliciraniji ako se uzme u obzir činjenica da se tih godina nakon 2. vatikanskog koncila među kršćanima-katolicima na Zapadu događao otklon od moralnog učenja Crkve u odnosu na bračni i obiteljski moral. S jedne strane javlja se potreba za moralnim ponašanjem u javnom životu i to je rezultiralo pozitivnim pomacima. S druge strane, velik broj ljudi se udaljio od moralnog učenja Crkve u pitanjima npr. spolnog morala i obiteljskog morala što je imalo kao posljedicu velike poteškoće u obiteljskom životu.

Iako vremenski kasnije nego u gospodarstvu i ne u tolikoj mjeri "etički diskurs" prisutan je i u odnosu na politiku i političke odnose. Čini se da je na tom području veće značenje imao utjecaj socijalnog učenja Crkve. Socijalni dokumenti Crkve, posebno nakon 2. vatikanskog koncila, daju značajno mjesto odnosu Crkve i politike, i posebno uložiti i mjestu vjernika laika u politici.⁶ Traži se ak-

³ Usp. W. MARHOLD, M. SCHIBILSKY, Vorwort, u: W. MARHOLD, M. SCHIBILSKY (Hg.), *Ökonomik. Wirtschaft. Kirche. Verantwortung in der Industriegesellschaft*, Patmos, Düsseldorf, 1991., str.

⁴ Albert Ziegler, švicarski isusovac, koji je o gospodarskoj i poduzetničkoj etici održao brojna predavanja u poduzećima, obrazlaže više razloga zbog čega je poslovna etika u novije vrijeme veoma aktualna, usp. A. ZIEGLER, *Verantwortungssouveränität. Unternehmensethik heute*, Josef Schmidt Verlag, Bayreuth, 1992., str. 17-31.

⁵ Usp. veoma zanimljivu knjigu: F. RIOLO, *Etica degli affari e codici etici aziendali*, Edibank, Milano, 1995., str. 35-54.

⁶ U velikom broju socijalnih dokumenata možemo pronaći dijelove koji obrađuju odnos prema politici i političkim događanjima. Spomenimo samo "Gaudium et spes", koja u IV. glavi pod naslovom "Život političke zajednice", govori o suvremenom političkom životu. Ovdje se daju neke osnovne smjernice za odnos kršćanin i politika i Crkva i politika, usp. *Pastoralna konstitucija "Gaudium et spes" o Crkvi u suvremenom svijetu*, u: II. VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti*. Latinski i hrvatski, KS, Zagreb, 1970., br. 73-76, str. 726-735.

tivno sudjelovanje kršćana u politici.⁷ Tema je posebno aktualna u Italiji gdje 80-ih godina našega stoljeća bilježimo dva pokušaja u kojima Crkva preko svojih ustanova želi dati svoj doprinos u političkom odgoju građana. Godine 1986. osnovan je u Palermu *Institut za političku formaciju-Pedro Arrupe* za pripremanje budućih političara. To je tzv. *model Palermo*, koji je započeo talijanski isusovac Bartolomeo Sorge i koji je u Italiji naišao na velik odjek.⁸ Godine 1987. u Italiji je započeo s radom i tzv. *model Milano*, koji obuhvaća *Dijecezanske škole za oblikovanje društvene i političke odgovornosti*.⁹

Biskupi pojedinih mjesnih Crkvi u svijetu od vremena do vremena, većinom prije izbora ili nekih važnih događaja za društveno-politički život jednog naroda, objavljuju određene socijalne dokumente. Kao primjer spomenimo *Socijalnu komisiju Francuske biskupske konferencije*, koja je 17. veljače 1999. godine objavila dokument pod naslovom *Za rehabilitaciju politike*¹⁰ u kojem francuski biskupi pozivaju kršćane da se aktivno bave politikom. O potrebi etičkog promišljanja politike i političkog djelovanja u svijetu govore i različiti pokušaji da se donesu kodeksi etičkog ponašanja kako za državne službenike tako i za pojedine političke stranke.¹¹

Hrvatska specifičnost: bivši mentalitet i prevelika očekivanja od Crkve

U usporedbi sa zemljama na Zapadu u kojima se "etički diskurs" u odnosu na medicinu, gospodarstvo i politiku u posljednjim desetljećima razvijao, u Hrvatskoj tog i takvog "etičkog diskursa" nije bilo. Za bivši komunistički sustav to nije bila značajna tema. Ljudi nisu prije svega dobili informaciju koja je preduvjet za bilo kakav ozbiljni pristup etičkom razmišljanju. Osim toga izostalo je

⁷ "Nipošto ne mogu biti opravdanje ni za skepticizam ni za povlačenje kršćana iz politike optužbe o laktašenju, idolatriji vlasti, sebičnosti i korupciji, kad je riječ o nosiocima vlasti, članovima parlamenta, vladajuće klase, političke partije, kao ni dosta rašireno mišljenje da je politika mjesto neizbježne moralne opasnosti", IVAN PAVAO II., *Christifideles laici. Vjernici laici*. O pozivu i poslanju laika u Crkvi i u svijetu, br. 42, KS (Dokumenti 93), Zagreb, 1990., str. 99.

⁸ Usp. B. SORGE, *Cattolici e politica*, Armando Editore, Roma, 1991., str. 192-193. U razdoblju od četiri godine (1986.-1990.) u Italiji je ustrojeno preko 200 škola za društvenu i političku formaciju.

⁹ Usp. G. GAZZETTI, *Le scuole di formazione all'impegno sociale e politico*. Un capitolo della pastorale della CEI, EDB, Bologna, 1992., str. 24-27. Te škole osnivaju pojedine biskupije za svoje vjernike laike i traju dvije godine.

¹⁰ Usp. *Za rehabilitaciju politike*. Izjava povjerenstva francuskih biskupa za socijalna pitanja, KS (Dokumenti 118), Zagreb, 1999.

¹¹ Usp. veoma zanimljivu knjigu: R. BRANCOLI, *Il ministero dell'onestà. Come gli Stati Uniti si difendono dalla corruzione pubblica e come potrebbe farlo l'Italia*, Garzanti, Milano, 1993.

adekvatno upoznavanje sa socijalnim dokumentima Crkve i općenito sa socijalnim naukom Crkve. U Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj socijalna problematika nije bila tretirana na zadovoljavajući način. Nakon 2. vatikanskog koncila u Hrvatskoj se puno činilo na liturgijskom planu, katehetskom planu, veliki naglasak se stavljao na okupljanja, nastajali su različiti duhovni pokreti koji su se uglavnom pod "duhovnim vidom" bavili nekim važnim pitanjima za obitelj, mladež i za starije osobe. Izostalo je promišljanje konkretne društveno-gospodarsko-političke situacije na osnovi socijalnog učenja Crkve. U onoj situaciji to nije bilo lako i bilo je povezano s različitim poteškoćama od strane komunističkog sustava.

U tom razdoblju nisu nastala udruženja vjernika laika koja bi se bavila socijalnom tematikom, a na teologijama i u bogoslovijama nije se posvećivala dovoljna pozornost socijalnom nauku Crkve. Odgojeni su naraštaji svećenika kojima socijalni nauk Crkve nije ušao "po kožu."¹² Posljedice su sljedeće: nemamo udruženja vjernika laika koja bi imala tradiciju u promicanju socijalne tematike Katoličke crkve; svećenici ne uviđaju važnost socijalne tematike za uspješnost evangelizacije i katehizacije, jer to nisu dobili u odgoju i obrazovanju. To je situacija u kojoj se nalazimo i koja je velikim dijelom odraz mentaliteta u kojem smo živjeli. Nakon demokratskih promjena 1990. godine u Hrvatskoj se nalazimo u posebnoj situaciji. Različiti društveni čimbenici, ali i hrvatska javnost, odjednom i naglo, od kršćanstva i Katoličke crkve puno očekuje i to u konkretnom životu: gospodarstvu, politici, školstvu... Gotovo preko noći socijalni nauk Crkve postaje veoma aktualan. Budući da se socijalni nauk Crkve dovoljno ne poznaje, uglavnom se krivo tumači. Ima se dojam da je u javnosti društveni nauk Crkve shvaćen kao "magični štapić" kojim će se moći rješavati različita pitanja i problemi.

Hrvatska specifičnost se sastoji u tome što se socijalno učenje Crkve povezuje direktno uz kršćanstvo i vjeru, a zanemaruje se ljudsko i etičko-moralno u čovjeku, koje je temelj vjerskom. Stvorilo se uvjerenje da je netko zbog toga što je član Crkve, vjernik, ujedno kadar riješiti neki gospodarski ili politički problem.

Hrvatsko društvo i općenito javnost posljednjih godina puno očekuje od Crkve, a posebno od biskupa i svećenika. Vidjeli smo da su neke izjave biskupa, posebno nekih, bile prihvaćene s velikim odobravanjem.¹³ Očekivanja društva i javnosti su još uvijek velika. Ostaje pitanje u kojoj su mjeri predstavnici Crkve

¹² U izlaganju društvenog nauka Crkve na teologijama u Hrvatskoj u bivšem komunističkom sustavu vidjelo se koliko je za teologiju važna povezanost s konkretnom situacijom u kojoj Crkva živi. Studenti su društveni nauk Crkve shvaćali uglavnom teoretski. U Hrvatskoj je trenutno veliki nedostatak socijalno usmjerenih društava vjernika laika. U drugim zemljama ta društva daju onu "infrastrukturu" koja je bitno važnu za širenje socijalnog učenja Crkve.

(biskupi, svećenici, pastoralni djelatnici općenito) kadri kompetentno i uvjerljivo odgovoriti tim očekivanjima?

Može li kršćanstvo nadahnjivati političko-gospodarske odnose?

Odgovor na ovo pitanje može se dobiti u socijalnom nauku Crkve i njegovoj primjeni u pojedinoj zemlji. Socijalni dokumenti Crkve od pape Lava XIII. s kraja prošlog stoljeća pa sve do naših dana¹⁴ na različite načine pokazuju da Katolička crkva u svojem socijalnom učenju može biti adekvatan sugovornik za sve kompliciranije političko-gospodarske odnose. U novije vrijeme, a osobito nakon socijalnih enciklika sadašnjeg pape Ivana Pavla II., u javnosti se sve više pozornosti posvećuje socijalnom učenju, bilo da se radi o gospodarstvu, bilo da je riječ o politici. Tako je s nestrpljenjem očekivana enciklika *Sollicitudo rei socialis* (Socijalna skrb, 1987.), jer su se stručnjaci i javnost pitali hoće li Papa u odnosu na gospodarske sustave predložiti neki treći put između tada još prisutnog komunističkog kolektivizma i kapitalističkog liberalizma? Isto tako veliki odjek u svijetu je izazvala enciklika *Centesimus annus* (1991.) od koje se očekivalo odgovor na pitanje: je li kapitalizam, nakon pada komunističkih sustava u Srednjoj i Istočnoj Europi, konačno pobijedio? I ta enciklika je za mnoge, ne samo za vjernike, bila izvorom nadahnuća za vlastite procjene i stvaranje odgovarajućih stavova. I kao treći primjer spomenimo da je Europa, koja se želi ujediniti, otkrila kao temeljno načelo za zajednički život načelo supsidijarnosti o kome je prvi puta progovorio papa Pijo XI. u enciklici *Quadragesimo anno* (1931.).¹⁵

Na socijalnim dokumentima inspirirali su se brojni autori kao i pojedine biskupske konferencije koji su konkretizirali socijalno učenje Crkve na pojedina pitanja u političko-gospodarskim odnosima.

Jedan od autora koji zavređuje pozornost, a inspirirao se na socijalnim enciklikama, je Michael Novak. U knjizi: *Katolička etika i duh kapitalizma*¹⁶ su-

¹³ Usp. J. BOZANIĆ, Božićno preispitivanje socijalnih prilika. Božićna poruka zagrebačkog nadbiskupa i predsjednika HBK Josipa Bozanića, u: *Glas Koncila*, Božić 1997., 1; J. BOZANIĆ, *Društvo po mjeri Očenaša*. Pastirsko pismo za korizmu 1999. u godini Boga Oca, GK, Zagreb, 1999.

¹⁴ Usp. M. VALKOVIĆ, (uredio), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, KS, Zagreb, 1991.; IVAN PAVAO II., *Stota godina. Centesimus annus*. Enciklika, KS, Zagreb, 1991.

¹⁵ Usp. PIO XI., *Quadragesimo anno*, br. 80-81, u: M. VALKOVIĆ, (uredio), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, str. 54-55.

¹⁶ Usp. M. NOVAK, *L'etica cattolica e lo spirito del capitalismo*, Edizioni di comunitB, Torino, 1999. Original je objavljen na engleskom jeziku 1993. godine pod naslovom: *The Catholic Ethic and the Spirit of Capitalism*. Autor u ovom novom djelu zastupa nešto drukčije poglede od onih objavljenih u njegovoj knjizi: *Duh demokratskog kapitalizma*, Globus-ŠK, Zagreb, 1993.

stavlja se već davno postavljenoj tezi o povezanosti “protestantske etike” i kapitalizma.¹⁷ Michael Novak zastupa mišljenje da je “katolička etika” bitno važna za razvoj kapitalizma i da će to još više biti u 21. stoljeću. Pod “katoličkom etikom” Novak se ograničava na područje socijalnog nauka Crkve i posebno na akciju socijalnih enciklika.

Bartolomeo Sorge u svojoj knjizi *Za civilizaciju ljubavi. Socijalna ponuda Crkve*¹⁸ kaže da je uloga Crkve osvijetljavati “promjenjiva događanja povijesti s promjenjivim svjetlom Evanđelja, nudeći kršćanima i svim ljudima dobre volje načela za razmišljanje, kriterije za prosudbu i smjerove za akciju što sve čini bitan ‘socijalni govor’.”¹⁹ Prema Sorgeu Crkva može samo “nuditi” svoje socijalno učenje, a nikako ga nametnuti. Stoga umjesto naziva socijalni nauk Crkve i socijalno učenje Crkve Sorge predlaže izraz *socijalni govor* Crkve. U tom *socijalnom govoru* Crkve svoje nezamjenjivo mjesto imaju vjernici laici koji žive i rade u političko-gospodarskom području.

Nakon 1990. godine socijalno učenje Crkve postaje veoma zanimljivo različitim slojevima ljudi u Hrvatskoj: sindikatima, poslodavcima, menadžerima, redovitično javnim djelatnicima, običnim ljudima i intelektualcima. Gotovo bi se moglo reći da se javnost i građani općenito uzevši više zanimaju za socijalni nauk Crkve, od kršćana i predstavnika Crkve.

Spomenimo nekoliko primjera koji su znakoviti. Školska knjiga iz Zagreba pokrenula je “Biblioteku Civitas” u kojoj je prevedeno i objavljeno više knjiga socijalnom tematikom.²⁰ Savez samostalnih sindikata Hrvatske dao je prevedeni socijalni dokument Evangeličke crkve u Njemačkoj i Njemačke biskupske konferencije pod nazivom: *Za budućnost u solidarnosti i pravdi*.²¹ Neki autori iz hrvatskog javnog života u svojim djelima nadahnjuju se na socijalnom učenju Crkve.²²

¹⁷ Na to je upozorio njemački sociolog Max Weber u svojoj knjizi: *Protestantska etika i duh kapitalizma* iz 1904. godine.

¹⁸ Usp. B. SORGE, *Per una civiltà dell'amaore. La proposta sociale della Chiesa*, Queriniana, Brescia, 1997.

¹⁹ Isto, str. 18.

²⁰ Želja ove izdavačke kuće bila je upoznati hrvatsku javnost s nekim važnim socijalnim temama. Neki naslovi: R. WEILER, *Uvod u katolički socijalni nauk*, ŠK, Zagreb, 1995.; M. ALBERT, *Kapitalizam protiv kapitalizma*, ŠK, Zagreb, 1995.; V. ZSIFKVITS, *Politika bez morala?*, ŠK, Zagreb, 1996.; A. KLOSE, *Poduzetnička etika*, ŠK, Zagreb, 1996.

²¹ *Za budućnost u solidarnosti i pravdi*. Riječ Vijeća Evangeličke Crkve u Njemačkoj i Njemačke biskupske konferencije o gospodarskim i socijalnim prilikama u Njemačkoj, Centar za industrijsku demokraciju SSSH, Zagreb, 1998.

Hrvatska biskupska konferencija nije do sada objavila nijedan socijalni dokument, ali je osnovala *Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve*, koji već drugu godinu preko različitih aktivnosti nastoji nuditi socijalni govor Crkve primjeren našem vremenu i prilikama u Hrvatskoj. Riječ je o tribinama, predavanjima, objavljivanjem knjiga i slično.²³

I u Hrvatskoj kršćanstvo može nadahnjivati političko-gospodarske odnose, osobito preko socijalnog učenja Crkve. Kršćansko nadahnuće se ostvaruje preko ljudskog i etičkog u čovjeku, nikako odvojeno. Socijalni govor Crkve nadahnjuje, jača i daje snagu za opće ljudsko u čovjeku. Ostaje temeljno pitanje kakav je socijalni govor Crkve u Hrvatskoj? Je li to govor koji ljudi razumiju?

Kršćansko nadahnuće se ostvaruje u zauzimanju za dostojanstvo čovjeka

Socijalni nauk Crkve je tijekom povijesti oblikovao određena načela kao *smjernice* za konkretno djelovanje na raznim područjima života. Ta načela imaju kršćansko nadahnuće, a prihvatljiva su svim ljudima dobre volje. Preko tih načela stvara se način mišljenja i određeni stavovi u ljudima koji svojim ponašanjem utječu na odnose u politici i gospodarstvu. To su uvjerenja, smjernice, putokazi koji se usvajaju da bi se prema njima postupalo u gospodarstvu i politici. Prihvatanje načela socijalnog nauka Crkve jedan je proces u životu čovjeka u kojem se on opredjeljuje i stvara odgovarajuće stavove.

Obično se spominju sljedeća načela: *dostojanstvo ljudske osobe, opće ili zajedničko dobro, ljudska prava, supsidijarnost, solidarnost, sudjelovanje, povoljštena briga za siromašne*.

Dostojanstvo ljudske osobe je najvažnije načelo, koje je ujedno polazište za sva druga načela. Dostojanstvo ljudske osobe i pravo na to dostojanstvo proizlazi iz judeokršćanske vizije odnosa Boga i čovjeka. Na prvoj stranici Biblije čitamo da je čovjek stvoren na sliku Božju (usp. Post 1,27). To znači da je svaki čovjek povezan s Bogom po stvaranju, bez obzira kada i na kojem dijelu svijeta se rodio. Riječ je o svakom čovjeku: bijele, žute ili crne boje kože; siromašnom i boga-

²² Dr. Đuro Njavro, zastupnik u Hrvatskom državnom saboru i profesor na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu u svojim knjigama se inspirirao na socijalnom učenju Crkve. Usp. Đ. NJAVRO, *Hrvatska po mjeri čovjeka*. Tržišno gospodarstvo i socijalna država. Govori i razgovori, Pan liber, Osijek-Zagreb-Split, 1997.; ISTI, *Socijalna država*, Pan liber, Osijek-Zagreb-Split, 1998.

²³ Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve HBK, sa sjedištem u Zagrebu, službeno djeluje od 5. ožujka 1998. godine i do sada je objavio dvije knjige: S. BALOBAN (uredio), *Socijalni nauk Crkve u hrvatskom društvu*, Zagreb, 1998.; S. BALOBAN (uredio), *Kršćanin u javnom životu*, Zagreb, 1999.

tom; onom koji ima moć i onom koji bespomoćno traži svoja prava. Katolička crkva se u svojem socijalnom nauku neumorno zauzima za dostojanstvo ljudske osobe protiv svih izrabljivanja i manipulacija koja su na štetu čovjeka, ne samo na gospodarskom i političkom području, nego i na ideološkom, kulturnom i drugim područjima života. Drugi vatikanski koncil govori o tome da se poštivanje i ljubav moraju "protegnuti i na one koji drukčije od nas misle i rade u društvenim, političkim ili vjerskim pitanjima. Jer, sa što više čovječnosti i ljubavi prodremo u njihov način mišljenja, lakše ćemo moći s njima zapodjenuti dijalog."²⁴

Narušavanje čovjekovog dostojanstva možemo promatrati na tri razine: *osobnoj, obiteljskoj i društvenoj.*

Ugrožavanje dostojanstva čovjeka na osobnoj razini očituje se kad se ljudi opijaju, koriste opojne droge, kada ljude i svijet oko sebe gledaju kao sredstvo za zadovoljavanje vlastitih prohtjeva. Čovjek ugrožava svoje dostojanstvo i onda kada iskorištava druge u materijalnom, intelektualnom ili nekom drugom obliku. Jasno da tada također narušava dostojanstvo tog drugog čovjeka.

Ljudsko dostojanstvo može biti narušeno i u obiteljima i to posebno na relacijama: suprug-supruga, roditelji-djeca, te mlađi i stariji članovi obitelji. Osim onog čisto fizičkog narušavanja dostojanstva partnera, ljudsko se dostojanstvo u braku narušava u onom trenutku kada se supružnici počnu opterećivati raznim projekcijama kakav bi onaj drugi trebao biti, ili još gore, kada se počnu uspoređivati s onim drugima iz susjedstva, radne okoline ili televizije. Veoma je opasno po dostojanstvo supružnika ako dopuste da ih zahvati tržišni mentalitet po kojemu se na onog drugog gleda prema tome koliko je pridonio ili ostao nezadovoljan u međusobnim odnosima.

Ljudsko dostojanstvo može biti ugroženo i na relaciji odnosa prema starijim članovima obitelji, što je posebno važno naglasiti u ovoj 1998. godini, tj. međunarodnoj godini starijih osoba. Stariji se danas sve više gledaju kao teret, te im se nastoji izolirati u domovima umirovljenika ili im u samim obiteljima ograničiti prostor djelovanja i odgovornosti.

Nas ovdje posebno zanima ugrožavanje čovjekova dostojanstva na društvenoj razini, i to u gospodarstvu i u politici. U gospodarstvu: pretvorba i privatizacija vlasništva sa svim negativnostima o kojima se kod nas puno govori, paše, a provedena su i određena istraživanja²⁵; kada novi vlasnici nisu dobro proplanili mogu li uspješno preuzeti neko poduzeće ili pogon; kada su lošim poslovanjem pridonijeli zatvaranju pogona koji je možda za neki kraj bio od životne važnosti, jer je primjerice zapošljavao određen broj ljudi i time osiguravao do-

²⁴ Pastoralna konstitucija "Gaudium et spes"..., br. 28, str. 655.

stojan život njihovih obitelji. S tim u svezi je i pitanje odnosa novih vlasnika prema zaposlenicima na radnom mjestu; da li ih redovito plaćaju i plaćaju li im doprinose za zdravstveno i mirovinsko osiguranje? Mnogi ljudi danas ne uspijevaju svojim poštenim radom zaraditi za dostojan život svojih obitelji. Mnogi su u situaciji da moraju prihvatiti bilo kakav posao, samo da bi mogli preživjeti.

Što znači kršćansko nadahnuće u takvoj situaciji u odnosu na vlasnika poduzeća i općenito vlasničke strukture? To znači zauzeti se za poštivanje dostojanstva zaposlenika. Nije etički ni kršćanski da je za jednog vlasnika važniji "statusni simbol": dobar auto, kuća i sve drugo što već tome pripada, od pravedne plaće svojim radnicima kao i uplaćivanja za zdravstveno i mirovinsko osiguranje istih zaposlenika. Ima također situacija u kojima i novi vlasnici i zaposlenici trebaju zajednički pridonijeti ozdravljenju dotičnog poduzeća ili pogona. Događa se također da novi vlasnici daju za gradnju crkvi i kapelica, a ne isplaćuju pravedno svoje zaposlenike! Kršćanski nadahnuti gospodarstvenik ne ide "pod svaku cijenu" za profitom a da pri tom izbjegava plaćati poreze te oštećuje zaposlenike.

Sve su to teme o kojima svećenik i pastoralni djelatnik može i mora govoriti pojedinačno i u skupinama, u crkvi i izvan crkve, u propovijedima i u običnim razgovorima. To je dio svećenikova poslanja, jer su to trenutno teme koje su važne za evangelizaciju i katehizaciju. Papa Ivan Pavao II. je u socijalnoj enciklici *Centesimus annus* 1991. godine ustvrdio da socijalni nauk Crkve sam po sebi posjeduje vrijednost instrumenta evangelizacije. U svjetlu navještaja Boga i otajstva spasenja u Kristu svakom čovjeku, brine se "i za ostalo: za ljudska prava svakoga, i, posebno, 'proletarijata', za obitelj i za odgoj, za dužnosti države, za nacionalni i internacionalni poredak društva, za ekonomski život, za kulturu, za rat i mir, za poštivanje života od časa začeca pa sve do smrti."²⁶

Ljudsko dostojanstvo se u hrvatskom društvu na poseban način narušava u različitim oblicima političkog života: korupcijom, različitim oblicima zastrašivanja, pritiscima na pojedine članove političke stranke, partitokracijom- tj. boriti se isključivo za vlastitu političku stranku, ne gledajući na opće dobro zajednice i društva...

Što u takvoj situaciji može učiniti kršćanski nadahnuti političar? Dr. Valentin Zsifkovits, veoma cijenjeni socijalni etičar u Austriji, porijeklom gra-

²⁵ Usp. Zbornik Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar: D. ČENGIĆ, I. ROGIĆ (uredili), *Privatizacija i javnost*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 1999. U ovom kontekstu je posebno zanimljiv članak: V. ŠAKIĆ, Socijalna pravednost i privatizacija u Hrvatskoj-sociopsihološki pogled, u: D. ČENGIĆ, I. ROGIĆ (uredili), *nav.dj.*, str. 175-213.

²⁶ IVAN PAVAO II., *Stota godina. Centesimus annus...*, br. 54, str. 63.

dišćanski Hrvat, a po svojim djelima i nastupima sve više poznat i našoj javnosti, u svojoj knjizi prevedenoj na hrvatski jezik pod naslovom *Politika bez morala?* donosi deset pravila ili zapovijedi politike u kojima se može naći svaki pošten, etičan i kršćanski nadahnut političar. To su sljedeća pravila:

1. Poveži vlastiti interes u interesu opće dobrobiti!
2. Teži vlasti, ali je stavi u službu pravde i ljubavi!
3. Traži uspjeh, ali pritom nemoj izdati svoju savjest!
4. U protivniku i neprijatelju uoči mogućeg brata (sestru) i prijatelja!
5. Budi vjeran istini u govorima i obećanjima!
6. Kao političar budi prijatelj prema medijima, ali ne o medijima ovisan, kao novinar odgovoran prema medijima, a kao potrošač kritičan prema medijima!
7. Budi vjerna načelima, i nipošto dogmatičan!
8. Teži ostvarenju materijalnih dobara tako da nematerijalne vrijednosti ne odbacuješ nego ih prihvaćaš!
9. Budi u stvarnosti političkog života dosljedan pozitivnim načelima koja tvom političkom djelovanju daju smisao i cilj!”²⁷

Sve su to teme o kojima se može i mora, ako želimo odgovoriti “znakovi-ma vremena”, govoriti i propovijedati. To su teme za raspravu unutar manjih skupina zainteresiranih župljana.

Umjesto zaključka

Koja je uloga svećenika na župi i općenito pastoralnog djelatnika u odnosu na gospodarsko-politički život u kojem se nalazimo? Je li dovoljno samo slušati vjernike i druge građane koji govore o nepravdama i poteškoćama? Je li opravdano prikloniti se isključivo onima koji kritiziraju? Da li je pastoralno pravno “umiriti savjest” riječima da to nije svećenički posao?

Ako je riječ o kršćanskom nadahnuću političko-gospodarskih odnosa, a socijalni nauk Crkve nam govori o opravdanosti te tvrdnje, tada je i uloga svećenika i pastoralnog djelatnika dati svoj udio upravo u kršćanskom nadahnuću političko-gospodarskih odnosa.

V. ZSIVKOVITS, *Politika bez morala?*, ŠK, Zagreb, 1996., str. 119-120. Usp. M. VALKOVIĆ, političar i etička dimenzija politike, u: S. BALOBAN (uredio), *Kršćanstvo, Crkva i politika*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve-Glas Koncila, Zagreb, 1999., str. 72-84.

Na koji način? Svećenik i pastoralni djelatnik je prije svega onaj koji će buditi senzibilitet za ljudsko i etičko u gospodarskim i političkim odnosima. On nije pozvan opredjeljivati se javno za ovu ili onu opciju, ovu ili onu stranku. Njegova je zadaća poticati, kršćanski nadahnjivati i, osobito, pozivati na dijalog. Upravo to čini *Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve*, koji već drugu godinu djeluje u hrvatskom crkvenom i javnom životu.²⁸

Kršćansko nadahnuće političko-gospodarskih odnosa u hrvatskom društvu znači sa strane svećenika i pastoralnog djelatnika ponuditi sadržaj, dati informaciju i trajno poticati na razmišljanje.

To je u prvoj polovici 20. stoljeća također činio dr. Vilko Anderlič (1882.-1957.), svećenik, koji je završio studij teologije u Budimpešti, službovao u Zagrebu, bio profesor u Đakovu, objavio više djela; neka od njih u Vukovaru i u Đakovu.²⁹ On je kao svećenik i intelektualac, svojim radom pokušao utjecati na socijalne prilike 20. stoljeća. Bio je i plodan pisac. Teoretski je objašnjavao društvene probleme a napisao je udžbenik iz sociologije. Životni dodir sa socijalnim problemima omogućio mu je uvid u život malog čovjeka. Svjestan podjela između udruga vjernika laika u to vrijeme, on ne proziva i ne kritizira, već potiče na djelotvornu ljubav koja se mora ostvarivati u svakodnevnom životu, a posebno joj treba posvetiti pozornost kada se život odvija u nepravdi.

Držim da je uloga svećenika u Hrvatskoj pri kraju 20. stoljeća slična onoj iz prve polovice u kojoj su svećenici bili prosvjetitelji i istinski tražitelji i nositelji novoga i boljega. Uvjeren sam da to mogu na drugi i suvremeniji način biti i današnji svećenici i pastoralni djelatnici.

²⁸ *Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve* je 1999. godine objavio dvije knjige s veoma aktualnim temama koje mogu biti izvrsna podloga i pomoć pastoralnim djelatnicima za raspravu o ulozi i mjestu kršćanina u javnom životu i u politici. Usp. S. BALOBAN (uredio), *Kršćanin u javnom životu*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve-Glas Koncila, Zagreb, 1999.; S. BALOBAN (uredio), *Kršćanstvo, Crkva i politika*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve-Glas Koncila, Zagreb, 1999.

²⁹ Usp. V. ANDERLIĆ, *Sociologija*, Đakovo, 1912.; *Pravo privatnog vlasništva*, Đakovo, 1913.; *Kršćanska dobrotvornost, Socijalna pravda i Kristovo kraljevstvo*, Vukovar, 1940.